

קובץ
**מראה
מיקומות**

סוגיית
הכוח והסמכות

ענף א'
קבלת עול וסמכות
אלול תשפ"ו

בית המדרש
הכמת התורה

"טוב טעם ודעת למדני, בי במצותיך האמנה"

(תהילים קי"ט)

כבוד חברי בית המדרש היקרים

בשמחה רבה אנו פותחים את סדר הלימוד של זמן אלול, בו נתחיל לעסוק בצורה מעמיקה ושיטתית בנושא השנתי: "הכח והסמכות". בחודש הקרוב נתמקד בענף הראשון: "קבלת עול וסמכות", במסגרתו נברר את יסודות חיובנו בדיני התורה.

מתכונת הלימוד בנושאים אלו תושתת על משא ומתן תורני ודיוני עומק בין כלל חברי ורבני בית המדרש. כמו כן, באמצע החודש יתקיים בהיכל בית המדרש מפגש מיוחד שיכלול שיעור ורב-שיח בסוגייה הנלמדת, ולאחר מכן נסכם את הדיונים למאמר מקיף בנושא.

קובץ מראה המקומות אשר בידכם, חובר על ידי ראש בית המדרש, הרב ישראל קוזליק, ונועד להוות את התשתית והבסיס לדיונים שבין חברי בית המדרש. אנו מצפים כי על גבי מקורות אלו יתווספו מובאות, מאמרים ותכנים נוספים על ידכם, להגדיל תורה ולהאדירה.

את כלל הדיונים ובירורי ההלכה שיתקיימו בינינו, יחד עם המקורות ושאר התוספות של בני החבורה, וכן מאמר הסיכום, אנו עתידים בעזרת ה' להדפיס בצורה מסודרת לאחר סיום הלימוד והדיונים.

בהזדמנות זו, בשם כל חברי בית המדרש, אנו מודים למייסד וראש מכון חכמת התורה, הרב יוסף קמינר, על היוזמה בהקמת בית המדרש, ועל השקעתו העצומה בכל עת להצלחת ורווחת הלומדים. כמו כן אנו מודים לכבוד נשיא בית המדרש, רבי אליהו מיכאל פומרניץ שליט"א, על כל פועליו הרבים למען מכון חכמת התורה, ועל שניאות לתת את היכל בית המדרש שיהיה לנו לאכסניה מפוארת, ולמקום שיהיה נטוע תמיד בליבנו.

בברכת התורה

מרדכי יוסף שטראוס
מנהל בית המדרש

תוכן עניינים

א – דעות הראשונים אם מצוות ואיסורים דרבנן בכלל לא תסור או לא

מקום א רמב"ם הלכות ממרים פרק א הלכה א-ב	7
מקום ב רמב"ם והשגות הרמב"ן ספר המצוות שורש ראשון	11
מקום ג דרשות הר"ן דרוש חמישי	25
מקום ד חידושי הר"ן סנהדרין פט א, ד"ה דבר זו הלכה	29

ה – ז בביאור דעת הרמב"ם

מקום ה תשב"ץ זהר הרקיע שרש ראשון	31
מקום ו משך חכמה פרשת שופטים ד"ה לא תסור	35
מקום ז שב שמעתתא א פרק ג ד"ה והקשה	39

ח – ט המקור למצוות דרבנן לדעת הרמב"ן

מקום ח שערי יושר שער א פרק ז	41
מקום ט קונטרס דברי סופרים סימן א אות יא עד סוף הסימן	45

י – יד החיוב לקיים דברי תורה משום שבועת סיני

מקום י שבועת סיני - סנהדרין לט א; שבועות כט א	55
מקום יא אהל משה חלק ב סימן קלח	59
מקום יב אבני נזר יורה דעה סימן שו אות טו - יח	63
מקום יג חזון איש יורה דעה סימן ב ס"ק כז קטע ראשון	67
מקום יד מנחת שלמה קמא סימן נב אות א ד"ה והנה עד אות ב ד"ה אך	69

טו – יט המחויבות לדינים המתחדשים מסברא

מקום טו מקום הסברא - סנהדרין ע"ד א	71
מקום טז רב ניסים גאון ספר המפתח - הקדמת רב ניסים גאון לש"ס	73
מקום יז הסכמת הנצי"ב לספר אהבת חסד	79
מקום יח בית האוצר א-י כלל קלא	83
מקום יט שו"ת יד חנוך סימן סב	87

כ מחויבות מבח קבלת האומה

מקום כ בית ישי סימן טו	95
------------------------	----

כא – כד גדר איסורים דרבנן

מקום כא נתיבות המשפט סימן רלד ס"ק ג	105
מקום כב אור שמח הלכות גירושין פרק א הלכה יז	107
מקום כג שדי חמד כללים מערכת א סימן קח	109
מקום כד אתון דאורייתא כלל י	113

מקום הסברה
סגור/תקוע ע"ד ז

מקום טו

בן סורר ומורה פרק שמיני סנהדרין

עד

עין משפט
נר מצוה

ר"ב פפא אמר: הא דקתני אחורו יש לה קנס במפותה קאמר דבת קנא נמי היא ולהלילה לא ניתן דהא חזינא מקפדת: **אביי אמר**: לעולם בלגוסה ובגון דכילא המליל להליל באחד מאבריו של זה שלא ניתן להורגו מעתה ור' יונתן בן שאול היא: ויכול. הנרדף או הרואה להליל באחד מאבריו ולא הליל אלא בנפשו כהרג עליו: **במלות שבמיתא**. שהוא מתכוין להרוג את האשה הכתוב מדבר: **דכתיב ואם אסון יסיה**. ואי לא מתכוין להרוג דשוגג הוא אחרי מקציל אלא לאו ש"מ במתכוין וסחם רוחא ניסן להלילו בנפשו כדלמרינן לעיל וזה רודף היה שהיה מתכוין ואפ"ה כתיב תורה אור

שלא יהא ממנו חביב עליו. דמדינתא להלילו בנפשו כל שכן דניתן בממונו: **קסבר** עונשין מן הדין. לא דמי לעונשין מן הדין דלפילגו

בה אביי ורבא לקמן בפ' הגשפין (ד' ע"ו) (ב) כדפרישית בפרק ד' מיתות (ד' נג"ד"ה השקפה) והא דלילמרינא לעיל חד למעוטי עבודת כוכבים היינו נמי למאן דלמא עונשין ומ"ד אין עונשין הוה משני חד למעוטי בהמה דמי לעריות ואידך חיידי דכתיב נער כתיב נמי נערה: אפילו

ר"ב פפא אמר במפותה ודברי הכל אביי אמר ביכול להציל באחד מאבריו ורבי יונתן בן שאול היא דתניא *רבי יונתן בן שאול אומר "רודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו היכי משכחת לה דיענוש דילמא שאני הבא דמיתה לזה ותשלומין לזה (א) לא שניא רבא דאמר רבי יוחנן בן שאול כל אדם חייב שמיציל עצמו בממון חבירו ורודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו היכי משכחת לה דיענוש דילמא שאני הבא דמיתה לזה ותשלומין לזה (א) לא שניא רבא דאמר רבי יוחנן בן שאול כל אדם חייב שמיציל עצמו בממון חבירו ורודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו היכי משכחת לה דיענוש דילמא שאני הבא דמיתה לזה ותשלומין לזה (א) לא שניא רבא דאמר רבי יוחנן בן שאול כל אדם חייב שמיציל עצמו בממון חבירו ורודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו היכי משכחת לה דיענוש דילמא שאני הבא דמיתה לזה ותשלומין לזה (א) לא שניא רבא דאמר רבי יוחנן בן שאול כל אדם חייב שמיציל עצמו בממון חבירו ורודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו היכי משכחת לה דיענוש דילמא שאני הבא דמיתה לזה ותשלומין לזה (א) לא שניא רבא דאמר רבי יוחנן בן שאול כל אדם חייב שמיציל עצמו בממון חבירו ורודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו היכי משכחת לה דיענוש דילמא שאני הבא דמיתה לזה ותשלומין לזה (א) לא שניא רבא דאמר רבי יוחנן בן שאול כל אדם חייב שמיציל עצמו בממון חבירו ורודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

אלא אי אמרת יכול להציל באחד מאבריו נמי ניתן להצילו בנפשו היכי משכחת לה דיענוש דילמא שאני הבא דמיתה לזה ותשלומין לזה (א) לא שניא רבא דאמר רבי יוחנן בן שאול כל אדם חייב שמיציל עצמו בממון חבירו ורודף שהיה רודף אחר חבירו להורגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל נהרג עליו מאי מעמא דרבי יונתן בן שאול דכתיב *במצות שבמיתה הכתוב מדבר דכתיב *ואם אסון יסיה ונתתה נפש תחת נפש ואפ"ה אמר רבנא ולא יהיה אסון ענוש יענוש אי אמרת בשלמא יכול להציל באחד מאבריו לא ניתן להצילו בנפשו היינו דמשכחת לה דיענוש כגון שיכול להציל באחד מאבריו

למאן דלמא עונשין ומ"ד אין עונשין הוה משני חד למעוטי בהמה דמי לעריות ואידך חיידי דכתיב נער כתיב נמי נערה: אפילו

נלין הש"ס
במ' יעבור ואל יכנס
חון. ע"י כותה
י פ"ב חוס' ד"ס ע"ח

[נלין ח.]

[נלין דאיתא]
[עמ"ש לקמן]
[ע"ע על הגליון]

[כ"ק ק"ו: [נש]
איתא רבא ונ"י
חוס' כותה
נ: ד"ס רב
אש"]

[נלין ד. נש]
[נשמן]

[ע"י כו:]

יחא פה. ע"י
כו: נד:

כרות א:
פסחים כה.
יחא פה.

[נלין ענ]
[נשמן]

[בכל המקומות]
אית' רבא ונ"י
בשאלות]

— ❦ —

הנהגות
הב"ח
(ב) נש
ותשלומין לזה
כ"ב ע"י נלין
דף ט ע"ב
ובב"ק דף כג
ע"א כותה:
(ב) חוס' ד"ס
קסבר ונ"י
כדמפרש בפרק
הרבע מיתות:

רב ניסים גאון ספר המצות
— הקדמת רב ניסים גאון לש"ס

מקום טז

באר יעקב

פתח בשבח להקב"ה ואמר יתברך השם אלהי ישראל שהוא עצמו חכם ואין חכמתו דבר אחר זולתו. הוא עצמו יודע הכל ואין דעתו קנויה לו מאחר הוא הי העולמים לא בחיים נתנו בו והוא על כל יכול ולא ביכולת נודמנה לו המטיב לבריותיו הרבה טובות הגומל חסדים למעשה ידיו בהשפע לרוב מחוננם בינה ומלמדם דעת אשר אין בהם מגיעים לדעת כי הוא אל ואין עוד מאד ראיותיו ברורים מקויימים ואותותיו גלויים ומפורסמים הרבה בהוהרות לפסוק התרעומת ולא הטעין המצות אלא לאחר שנתן הכח והיכולת יתעלה שמו לנצח ולאחר שסדרנו זה השבח נאמר אע"פ שבעלי חיים המדברים יש להם יתרון בדבור על שאינן מדברים אבל לא יהיה היתרון שלם אלא עם הדעת אשר בהקנותה לו יתכן לו להבין ולהשכיל ולהבחין בין טוב לרע תדע לך שהוא כן ראה בשעה שהיא אבודה ממנו שעה אחת תאבדנה ממנו הבינה והשכל יחדו והיה נמשל כבהמה שלא תבין ולא תדע כמו שאמר החסיד * מלפנו מבהמות ארץ ועוד * אל תהיו חיוז לה תהלים לז כסום כפרד אין הבין וגו' הודיענו כי מי שאפסה ממנו הבינה כבר הוא נחשב כבהמה ונפטר מן המצות כי אין הקב"ה יתעלה נצח מצוה ומוזהיר אלא למי שהוא בן דעת ולפיכך פרשו חכמים ז"ל * ובחוסר כדריס דף נח כל רב נחמן אמר בלא דעת כי אובדה יותר קשה מהרעב והצמא והעירום אשר הזכירם לפניו בפסוק ונאמר עוד דבר שהכל שוין בו * אמר אביי אין עני אלא מדעת במערבא אמרי דדא ביה כולה ביה * ודלא דא ביה מה ביה דקנייה מה חסר ודלא קנייה מה קני מי ששלימה

הקדמת רבנו ניסים

יעקב

דעתו בבל היתרון שלו שלם ונתחייב במצוה וזוכה בקיבול שכר בעשותו רצון קונו וציווי ומקבל שכר על המצוות ונענש על העבירות ואם ישיב המשיב ויאמר הואיל ואתם אומ' כי כל מי ששלמה דעתו נתחייב במצות ולמה ייחד הקב"ה את יש' לתת להם התורה ולהטעיןם במצוותיה הם לבדם ואין אומה אחרת זולתם והלא כולם הם שוין בדין חיוב המצות ועוד יש להשיב והיאך יתכן לעונשן על דבר שלא נתחייבו בו ולא ניתן להם והלא יש להם להשיב כי אילו נצטוונו היינו עושים ואילו הוזהרנו היינו נזהרים ומקבלים כמו שקיבלו הם והרי אנו פושטים אלו תשובת הטענות ונאמר כי כל המצות שהן תלוין בסברא ובאובנתא דליבא כבר הכל מתחייבים בהן מן היום אשר ברא אלהים אדם על הארץ עליו ועל זרעו אחריו לדורי דורם והמצות שהן נודעות מדרך השמועה מדברי הנביאים לא חשך אלהינו מלחייב לקדמונים מה שהיה ראוי בעין חכמתו לחייבם אלא מצינו שאדם הראשון הטען מהם קצת מצות כמו שאמרו רבו' ז"ל * שבע מצוות נצטוו בני נח דינים וברכת השם וע"ז ונילוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מהחי ואמרי' מנהגי מילי אמר ר' יוחנן דאמר קרא * ויצו יי' אלהים על האדם ויצו אלו הדינים וכן הוא אומר * כי ידעתיו למען וגו' יי' זו ברכת השם וכן הוא אומר * ונוקב שם יי' מות יומת אלהים זו ע"ז וכן הוא אומר * לא יהיה לך אלהים אחרים על האדם זו שפיכות דמים וכן הוא אומר * שופך דם האדם באדם לאמר זו גילוי עריות וכן הוא אומר * לאמר הן ישלח איש אשתו מכל עץ הגן אכול ולא גזל תאכל ולא אבר מן החי וכבר הוסיף עליהן ר' חנניה בן גמליאל אף הדם מן החי ור' * הידקא אף הסירוס ור' שמעון אף הכישוף ור' יוסי אף כל האמורים בפרשת מכשף ור' אלעזר אף הרבעת בהמה והרכבת אילן לפי שהוא מפורש בתלמוד והיו מיתוספים והולכים עת אחר עת עד שעלה חשבון המצות של שמועה כ"ח ויש שאמרו כי ל' מצות הן שנצטוו בהן קודם מתן תורה ואע"פ שהמצות הלמודות מן הכתוב דכת' ויצו יי' אלהים אינן כולן של שמועה כי חיוב ידיעת הקב"ה ולשמוע בקולו ולעבדו מדין הדעת הן ראויין ושפיכות דם נקי והגזל מדרך השכל הן אסורין ולא נצטרפו מצות השמועה שניתנו לאחר מיכן אלא עם אותן שהן של שמועה כיוצא בהן ולפי שפשעו בני נח שהן זולתי אברהם וזרעו ולא קיבלו מה שנצטוו לעשותו וגם עברו על מה שהוזהרו עליו כמו שאמ' רבותי' ז"ל * עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים מה ראה ראה שבע מצות שנצטוו בני נח ואז נתחייבו העונש ונסתלקו טענותיהם לומ' מפני מה ניתנה התורה לישראל לבדם זולתי שאר האומות כי כל מי שלא קיבל המועט כל שכן שאינו מקבל המרובה ואעפ"כ כיון שהגיע מניינו של

י דף נו

ז סס י

ז

ט

א

יעקב ז"ל ח

זא דף נח אור
ב בין זולת בני
רבין לא נתחייבו
ז הכותב שורה
חלק זה ונטעם

הקדמת רבנו ניסים

ב

באר יעקב

ישר' לשיעור שנראה בחכמתו של קדושנו לתת להם תורתו ולהשמיעם דברותיו לא מנעם לאומות ולא חשך מהם גם הם תורתו ולא הניח להם פתחון פה לפי שלא הוריד תורתו במקום מיושב אלא במדבר שהוא הפקר ואין עליו מרות אדם כדתניא * מפני מה לא ניתנה תורה בארץ יש' שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם ואעפ"כ שגלוי היה לפניו כי אינן מקבלין אותה מיהו כיון שאינו עונש אלא אם כן הזהיר חזרה עליהם ולא קיבלוהו כמו שפרשו חכמי * זו המקרא * ויאמר יי' מסיני בא וזרח משעיר למו ואומ' * אלוה מתמן יבוא מאי בעי בשעיר ומאי בעי בתימן אמר ר' יוחנן מלמד שחזרה הקב"ה לתורה על כל אומה ולשון ולא קיבלוהו עד שבאו יש' וקיבלוהו והואיל והיו הכל שווין במדת חיוב המצות ופשעו האומות באותו המיעוט שהיה בידם וגם חזיר עליהם התורה ולא באו ולא קיבלוהו וקיימו יש' ושמעו וקבלו ואמרו נעשה וגשמע או נסתתמו טענותיהן של אומות ונתחייבו העונש והיו יש' ראויין ליחדם לכל אותו השבח שניתן להם ולנצלם ולנשואם ולקרותם עמו וסגולתו וללמדם תורתו ולשומה בפיהם וכל זה להועילם בדבר שזוכין על קיבולו ועל עשייתו ועל זהירותן מלעבור עליו לקבל שכר טוב שאין לו הפסק לפי שראוי הוא להם וכבעלי חוב להם עד שמקבלין אותו ואע"פ שמתחילה כשנתנם להם המצות גמילות חסד וטובה ורחמים עשה עמהם מיהו כיון שעשו אותם כבר זכו בחלקם ונתחייב לפרעם שכרם שאילמלא היה שכר הצדיקים לעולם הבא טובה וגמילות חסד לא היו הרשעים נמנעים ממנו ואיפשר שהיה מעניקם אותו כשם שהוא משפיע להם טובה בעולם הזה כדכת' * טוב יי' לכל ואילו היה רשות ולא חובה היה איפשר שלא לגמלו לצדיקים לעולם הבא כי כל דבר שהוא רשות יש לעושה לעשותו ויש לו הוא שלא לעשותו ועוד אילו היה טובה וחסד ורחמים ולא היה חובה היה בורא אותנו מתחילה באותו העולם שכולו טוב וכולו ארוך ומעניקנו אותו הטוב הצפון מעת היותנו ולא היה מצריכנו לטרוח בעשיית המצות אלא כיון שבראנו בעולם הזה לעבדו וליגע בתלמוד תורתו ולטרוח בעשיית מצותיו ידענו כי החלק היפה הוא שבירר לנו כדי לקבל שכרנו שהוא ראוי לנו כי כל טוב שמקבלו האדם בתורת שכר ובתורת ראוי ובתורת פרעון חוב הוא יפה ומשובח ועדיף ומהודר מן הטוב שהוא מקבלו בתורת צדקה וגמילות חסד וזה הדבר מסתבר הוא ונודע וגלוי הוא מלהצטרך להביא עליו ראיה ולהאריך יותר ולפי שהלבבות והדעות מעדיין ליוצרנו שאינו עושה לבריותיו אלא הדבר שהוא הגון להם והיפה והמשובח וכי אינו מתעם מדרכיו ומתורתו ואינו נותן לפנייהם מכשול במצותיו ולהניחם סתומים וחתומין לפי שתורתו מכוונת לומדיה לדרך החיים ומלמדת

ע"ז דף 3
דברים לג
הצוק 2

מכלים קונה

הסכמת הנצי"ב
לספר אהבת חסד

מיקום יז

הסכמות הגאונים

הסכמת הנצי"ב

ראיתי פעולת צדיק לחיים, הוא הרב הג' חריף ובקי רב פעלים פאר הילולים מ' ישראל מאיר הכהן נ"י, אשר הוא מהשרידים אשר ה' קורא להאיר ככוכבים דרך מי שחפץ חיים ברכים. וחיבר כמה ספרים מועילים, גם לפני המון רבה גם מופלגי תורה המשכילים. ובכל מעשה אשר החל בעבודת האלקים בכל לבבו עשה והצליח. עתה ראה להוציא לאור ספר אהבת חסד להאיר לב ישראל לעמוד ע"ז הדרך של גמ"ח. ולהאיר עיני ההולכים בה שלא ישלון באופני המצוה. ושיש במצוה זו מ"ע בתורה, ושני הדברים הללו תלויים זב"ז.

ואבאר יותר דבאמת כלל גמ"ח היא קיום העולם וכדכתיב (תהלים פ"ט ג') עולם חסד יבנה. והיא חובת האדם וזהו צורתו. ומשום הכי כתיב בראשית הבריאה בהולד שני אנשים הראשונים (בראשית ד', ב') 'ותוסף ללדת את אחיו את הבל'. והאי 'את אחיו' מיותר. וביארנו ב'העמק דבר' שבא ללמד שהוא מפרטי צורת האדם ובמה שהוא משונה מצורת כל הברואים, שיהא אחוה שוררת בין אישיה. וקין התנהג כן בתחלה ופרנס מעבודת האדמה שלו את הבל אחיו אשר לא הי' עובד אדמה. ומש"ה גם אוה"ע מצווים על גמ"ח [והא דלא מנה התנא בסנהדרין במצוות שאוה"ע חייבים, מבואר שם דף נ"ח; דקום ועשה לא קחשיב. וכן הוא לשיטת הפוסקים דעכו"ם מצווה על פו"ר וכמו שכתבנו ב'העמק שאלה' סי' קס"ה אות ב' בס"ד]. ומשום הכי נתחייבו אנשי סדום כליה בשביל שלא החזיקו יד עני ואביון והשחיתו צורת האדם.

והנה בני אברהם יצחק ויעקב מזהירים בטבע על מצוה זו, וכדאיתא ביבמות פ' הערל (ע"ט.). שלשה סימנים יש באומה זו רחמנים וביישנים וגומלי חסדים. ובירושלמי קידושין פרק ד' איתא שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל רחמנים וביישנים וגמ"ח. ומש"ה ראה יצחק אבינו בשעת ברכתו ברוה"ק וירח את ריח בגדיו וגו' ואיתא בסנהדרין (דף ל"ז.) ריח בגדיו. וביארנו ב'הרחב דבר' שם שקאי על זה הענין, עיין שם באריכות.

ובספר שמות בשעת מתן תורה שאמר ה' למשה רבינו תנאי ההתקשרות שהוא ית' מתקשר עם ישראל להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלוקים. ואמר: ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. ואמר ה' למשה שיאמר לבית יעקב ויגד לבני ישראל, היינו שיפרש הדבור לבית יעקב - היינו המון העם - בזה האופן של אמירה, ולבני ישראל בזה האופן של הגדה. ונתבאר שם ובסוף פ' משפטים כ"ד מקרא ז' שלפני המון העם לא התנה, כי אם לשמוע בקול תורה ולשמור עבודה, אבל על ג"ח לא הזהיר כלל באשר שמעצמם המה מזהירים ע"ז. משא"כ לגדולי ישראל הזהיר גם על ג"ח ושיהא לא מצד הטבע ושכל אנושי אלא לשם שמים.

ומ"מ יש מ"ע בתורה כמו והחזקת בו, ועוד אם כסף תלוה וגו', היינו כדי ללמדנו אשר מלבד שאנחנו מצווים על ג"ח מחמת חובת האדם לאדם עוד אנו מצווים עליה מצד התורה כמו כל חוקי התורה שאין הדעת אנושי נותן להם.

והנפקא מינה בזה נתבאר בפ' כבד את אביך וגו' למען יאריכון ימך על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך. ואינו מובן מאי דייק המקרא על האדמה וגו', והרי אפילו על מצות שלוח הקן דקלה

הסכמות הגאונים

כתיב סתם והארכת ימים מכש"כ כיבוד אב ואם החמורה. אלא בא הכתוב ללמדנו דאע"ג דכיבוד אב ואם הוא מצוה שדעת האדם נותן לה וגם אומות העולם מצווים עליה בחובת האדם ומקבלים עליה שכר כמו בני נח ודמא בן נתינה כידוע. מכל מקום ציונו הקב"ה בעשרת הדברים להזהירנו מצד חוקי התורה לכבד חובת האדם. והנ"מ בזה הוא לענין שכרה. דחוקי התורה אפי' מצוות שאין תלויים בארץ ונוהג אפי' בחו"ל מ"מ מיוחדות המה בא"י יותר ומש"ה נקראת תורת אלקי הארץ כמש"כ הרמב"ן בחומש בפי' תולדות (בראשית כ"ו ה') ובכמה מקומות. וא"כ שכרה יותר הוא בארץ מבכל מקום. משו"ה ביאר הכתוב דגם על מצות כיבוד אב ואם שהיא מצוה חובת האדם ואין נ"מ בזה א"י מבכל התבל, מ"מ היא מצוה חוקית ג"כ ושכרה יותר על האדמה וגו', וממילא נ"מ לדינא, דאחר דכיבוד או"א היא חוקית כמו כל מצוות שבתורה, עלינו עם ה' ללכת בה על פי חוקי התורה דוקא ולא על פי דעת אנושי. למשל בעכו"ם שבא על בת ישראל והוליד בן ויש לו אם ולא אב, מן התורה חייב בכבוד אם יותר מכבוד אב, ועוד הרבה דינים.

וכמו כן הוא במצות הלואה למי שנצרך, דאע"ג שהיא חובת האדם מ"מ היא חוקית ג"כ. וא"כ יש בזה כמה דינים מה שאין דומה ע"פ שכל אנושי שהיא חובת האדם. ונ"מ לענין איסור נשך, דמצד דעת האדם, אם יש לאדם מעות שחיו תלויים בהם, ואינו יכול להלוותם בג"ח כי אם להלוותם ברבית למי שהוא בעל שדה או סוחר, ומצד חובת האדם הוא ג"ח גדול ומצוה להלוות ברבית הראוי, ויחיה גם הוא גם חבירו במעותיו. אבל הזהירה תורה אותנו ע"ז שאסור לקבל נשך בשום אופן. וא"כ א"א להלוות ולעשות זה החסד.

וכבר ביארנו ב'הרחב דבר' בס' בראשית מ"ח מה שכתוב בספר תהלים ע"ח, ויטוש משכן שילה אוהל שִׁפְן באדם עד ויבחר את שבט יהודה את הר ציון אשר אהב. ואין מבואר משמעות אוהל שִׁפְן באדם, וכי בית המקדש אשר ביהודה לא היה באדם. ותו מאי אשר אהב, והלא אהבת ציון הוא משום שבחר בו. אלא הענין, דשילה שהיה בשבט יוסף לא היה בזכות התורה, שלא היה בשבט יוסף הרבה תורה, אלא בזכות ג"ח, וכמו שביארנו בס' שמות ס"פ תצוה, ומשום רוב ג"ח השכין הקב"ה שכינתו שם. וזהו דְּבַר המשורר אוהל שִׁפְן באדם, מחמת מצוה שבא מצד שהוא אדם, לא מכח התורה, שישאל מיוחדים בה, ע"כ בחר את שבט יהודה שהיו בעלי תורה, ודוד המלך קבע ישיבה על הר ציון עוד משעה שראה המקום מיוחד לבית המקדש כמו שהוכחתי שמה ממקרא בדה"י, והיינו את הר ציון אשר אהב. וכדאיתא בברכות ח. אוהל ה' שערי ציון וגו' שערים המצוינים בהלכה.

והנה בא הה"ג המחבר נ"י להראות שהלואה הוא מ"ע שבתורה ומש"ה יש בזה סדרים ע"פ התורה כמו שהוכיח כל דבר מגמרא ופוסקים כיד ה' הטובה עליו. ועלינו לחזק ידיו ולחבב פעלו, אי משום יקרא ידיה, אי משום הפעולה היקרה. וה' יהי בעזרו, ויאיר דברו על פני דורו.

כנפש העמוס בעבודה הבא עה"ח יום ו' עש"ק פ' ויק"פ תרמ"ח פה"ק ואלוין
נפתלי צבי יהודא ברלין

ואפריון נמטייה לחתני היקרים גדולים בתורה ויראה יקרי ערך מאד כק"ש מו"ה אהרן ב"ר יוסף הכהן נ"י ומו"ה צבי ב"ר חיים מיכל לעוינסאהן נ"י, אשר עזרוני הרבה באסיפת הענינים השייכים לחבור הזה והרבה מדבריהם נאמרים בו.

מקום יח

בית האושר
א-י מלל קולא

שום מלוא לחובה כשיהי' על לך הכבוד בלבד בדרך מוסר העבד לרבו עכ"ל ולע"כ מהך דפסחים דפריך ל"ל קרא למעוטי השתא לפני מלך ב"ד אין עושין כן כו' ומוכח דגם מפאה זה ה"י איסור של חובה מדאמר דלא בעי קרא ואולס לאו כל ענייני כבוד דמיון להדידי ובאתי רק להעיר וע"ע כהך דפסחים ב"ומא (דף מ"ז ע"א) ושבת (דף ע"ד ע"ב) ומנחות (דף ס"ב ע"א) וע"ע ב"ומא דגם שם מוכח דנחשב איסור תורה וע"ע גי' (דף ס"ב ע"א) ת"ר וגלח הנזיר פתח אהל מועד וגו' בגמ' הכתוב מדבר שנאמר ושחצו פתח אהל מועד (היינו שגלח על השלמים דכתי' בהו פתח אהל מועד ותליניהו קרא בפסח אהל מועד דאם שחצו קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולים) או אינו אלא פתח אהל מועד ממז' אחרת אם כן ודך בזיון הוא וברש"י זהו דרך בזיון ואי אהת רשאי עכ"ל ומוכח ג"כ כנ"ל דשייך איסור תורה מסבא וע"ע (ע"ב) תורה ר' יאשי' עשה:

ועיין ספרא שמיני פרשה א' ברייתא ד' נאמר כאן בבוואס וגאמר להלן בבוואס מה להלן עשה את היליאה כביאה כו' ובפי' הראב"ד וז"ל ונ"ל דעל ההוא דכתי' בפרשת בגדי כהונה גדולה בסדר ואחת תלויה קאי דכתי' ועשה להם מכנסיו בד וכתי' והי' על אהרן ועל בניו בבוואס אל אהל מועד וגו' ובגדי כהונה וודאי דאפי' בייליאה לריכין להיות עליו דלאו אורח ארעא שיפסיק אותם עם יליאתו בעזרה וישאר ערום עכ"ל וע' יבמות (דף ס"ג ע"ב) ותוס' ב"מ (דף ל' ע"ב) ד"ה אלא ומבואר דקרי הספרא מפאת האיסור מסבא דעשה הכתוב את היליאה כביאה דהא אקרא קאי וגמר לדין זה בג"ש אשתיו יין וע"ע סי' פ' ראה עה"כ ולא תעשון כן ל' אלקיכם ר' גמליאל אומר ובי תעלה על דעתך שישאל נותנים למזבחמיסה ח"ו אלא שלא תעשו כמעשיהם (של עובדים) ויגרמו עוונותכם ומעשיכם הרעים למקדש אבותינו שיחרב עכ"ל וז"ל ג"כ כוונת ובי תעלה על דעתך כו' היינו דא"ל קרא כיון דהוא איסור מסבא :

ואולם שם י"ל עוד דאין הכוונה דהאיסור מסבא כאיסור תורה רק הכוונה דל"ל קרא הא בלא"ה לא יארע שיעשה חיליה אחר מישראל כן וכן נראה יותר כוונת הספרי דאם הכוונה דא"ל האיסור תורה כיון דיש בלא"ה איסור מסבא אכתי' הא אלאמר קרא למלקות דאאיסור מסבא וודאי ליכא מלקות משא"כ אלאו דלא תעשון איכא מלקות כמבואר במכות (דף כ"ב ע"א) ובאתי רק להעיר :

ועי' ע מכות (דף ט' ע"ב) במשנה ר' יוסי אומר השוגא נהרג מפני שהוא כמועד (כמותרה עלי' דוודאי לדעת הרגו) וק' דנהי דהשגאה הוכחה דוודאי הרגו דעתה מפאת שנאחו עכ"ז מניין לנו שידע האיסור תורה שיש בדבר דילמא הי' נעלם ממנו איסור רליחה הכתוב בתורה וע"כ דלא בעי' שידע האיסור תורה כלל כיון דרליחה הוא איסור שכלי ואיסור השכלי הרי ידוע לו שאין ראוי להרוג אדם וע"כ האיסור השכלי כאיסור תורה חשוב ודי ביריעת האיסור השכלי ודוחק לומר דנהרג מפאת דמחזיקין לאינוסי בגמירי דברי תורה ואמר' דמסתמא ידע מאיסור רליחה הכתוב בתורה וע"ע בגמ' דפריך והא לא אחרו בו ומשני מתני' ר' יוסי בר' יהודה היא דמני' ר' יוסי בר' יהודה אומר חזר א"ל התראה לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד וק' דמה זה ענין לחזר הא חזר תשוב מזיד שפיר כיון דחזר הוא וידע האיסור תורה שיש בדבר משא"כ שוגא דנהרג אעפ"י שאינו חזר רק ע"ה מדלא הזכיר שוגא חזר רק שוגא סתם וכמובן וא"כ איך נהרג ומשוב מזיד מסתמא דילמא לא ידע שאיסור רליחה כתוב בתורה וע"כ דרך לגבי איסורים שמעיים שאינם מחויבים מן הסבא החלוונה הוא דבעי' שידע את האיסור תורה דא"כ הא הוי שוגג גמור ובכי האי הוא דבעי' חזר שידע דיני התורה וידע וודאי מן האיסור תורה משא"כ באיסורים שכליים כרליחה וכדומה א"ל שידע את האיסור תורה דבלא"ה תשוב מזיד כיון שאיסור שכלי הוא ואין יכול להתגלגל ולומר לא ידעתי שאסור להרוג אדם כיון שאיסור שכלי הוא והרי ידע מן האיסור השכלי ומשוב שפיר מזיד מפאת ידיעת האיסור השכלי לבד ואע"ג דקיי"ל דאין עונשין אלא מזהירין וא"כ הרי א"ל שיתחייב עונש תורני כ"א בידעו אזהרה

כלל קל) איסור ועומאט. בהיותם בדבר אחד (כגון כבילה דאסורה ומטמאה וכן מה דאסור בהנאה ומטמא) אם הם תלויים זה בזה ובסור האחד יסור גם הכ'. ע' מה שדנתי בזה בלקח טוב כלל ג' ונתעוררתי עוד דא"ל שיהי' האיסור תלוי בטמאה כבבילה ומת וכדומה כיון דגם ח"ש אסור מה"ט ואילו טומאה אינו ככלל וכלל וא"כ מבואר דאין האיסור תלוי בטומאה [ויש לדחות דגם פחות מכזית נהי' דאינו מטמא עכ"ז עלם החפץ הוא חפץ של טומאה כיון דכזית מטמא וחוי' לאלטרופי'] ולפי' יש סבא לומר דהטומאה תלוי' בהאיסור כיון דהאיסור נהג' גם בפחות מכזית ואילו הטומאה אינה רק בזכית וא"כ הרי האיסור כולל יותר מן הטומאה וע"כ האיסור הוא העיקר בדבר והטומאה טפילה ובסור האיסור העיקרי תוסר גם הטומאה הטפילה :

ורא' י לזה ממשנה כלים פ"ט מ"ט היכה שפתחה מלחה טמאה מדרס וטמא מת (דיכול להשתמש בה אף כשיושבין עלי' והרי היא כלי תשמיש וגם ראוי' למושב ולכן מטמאה טמא מת וגם מדרס כו') כפחתה מלמטין (לא חזיא' תו לתשמיש אכל ראוי' לישיבה עדיין) ר"מ מטמא וחכמים מטהרין מפני שבטל העיקר בטלה הטפלה וכ"ה שם דין כזה במשנה " ובפרק כ' מ"א ומבואר שם מ"י בפיה"מ להרמב"ם וז"ל וכאשר בטל העיקר ואחרת שהוא לא יטמא בזית כי לא נשאר כלי הנה לא יטמא ג"כ במדרס וזה הולך על השורש אשר יתבאר בשני מדרס והוא כל המטמא מדרס מטמא טמא מת ויש שמטמא טמא מת ואינו מטמא מדרס הנה כבר התבאר שטומאות מת עיקר עכ"ל ומבואר דטומאות מת נחשבת עיקר וטומאות מדרס טפילה מפאת היות טומאות מת כוללת יותר דכל המטמאה מדרס מטמא טמא מת ויש שמטמא טמא מת ואין מטמא מדרס ולכן צביטול טומאות מת העיקרית בטלה מדרס הטפילה . [ורא' י] בשאר מפרשים שם כתבו טעם אחר דכיון דהכלי נעשה עיקרו לתשמיש לכן נחשב התשמיש עיקר והישיבה טפילה עשה' וגזרתי דפי' זה מוכרח לכאורה ממשנה כלים פכ"ב מ"ז כסא שנטלו שנים מחציו זה בלד זה ר"ע מטמא וחכמים מטהרין א"ר יהודה אף כסא של כהן שנטלו חפיו ונשתפרו בו בית קבלה טהור מפני שבטל העיקר ובטלה הטפלה עכ"ל המשנה הרי דשם איירי להיפוך דכלי שנתבטלה ישיבתו ולא נתבטל קיבולו ואמר' להיפוך דכיון דבטלה טומאה מדרס בטלה גמי' טומאות מת והטעם לפי ששם איירי בכסא דעיקר עשייתו לישיבה ולכן הישיבה עיקר והקבלה טפילה וכמבואר במפרשים שם וכן בפיה"מ להרמב"ם עלמו כ' שם כן וז"ל ידוע שהכסא אמנם נעשה לישיבה עליו והוא העיקר כו' וכאשר בטל ממנו זה הענין כו' הנה כבר בטל ממנו עיקר הדבר אשר נעשה בעבורו והוא המושב ואין ישרא' בו דין המחמיר בו והיותו כלי קיבול ואין הלכה כר"ע והלכה כר' יהודה לפי שהכל הולך על השורשים אשר קדמו לחכמים בפרק י"ט עכ"ל ולע"כ שבפרק י"ט כ' הוא עלמו ז"ל טעם אחר דטומאות מת עיקר מפאת שכוללת יותר דכל המטמא מדרס כו' ובג"ל ואכ"מ לדבר בזה ועכ"פ כסברת הפיה"מ בפ"ט ה"ל שפיר ניתן להאמר גם לענין גידון דידן דכיון דהאיסור כולל יותר דכולל גם פחות מכזית לכן האיסור עיקר והטומאה טפילה וראוי שתתלה הטומאה בהאיסור וכנ"ל] ובאתי רק להעיר :

כלל ק"א) איסור . אי מנינו איסור מפאת סבא שהסבא נתנת שאין לעשות כן ויוחשב זה

איסור תורה. ע' פסחים (דף ע"ה ע"ב) ההוא ל"ל קרא למעוטי השתא לפני מלך בשר ודם אין עושין כן לפני מ"ה הקב"ה עכ"כ כו' ומוכח דשייך איסור מסבא ונחשב כמו איסור תורה [וע' רש"י עה"ט ויקרא ו' פסוק ד' ופשוט את בגדיו דכ' אין זו חובה אלא דרך ארץ שלא ילכלך בהולאת הדשן בגדים שהוא משמש בהן תמיד בגדים שביטל בהן קדירה לרבו אל ימוזג בהן כוס לרבו ובכרמב"ן וז"ל לא ידעתי מנין אמר הרב שאינו חובה כו' וברא"ס ת"י וז"ל וטמא הרב ימאן זה שהוא סובר שאין

ואזרח המורה ע"ז ל"ל האיסור שכלי כאיסור תורה חשוב וידיעת האיסור השכלי ה"ל כידעת האזהרה הכתובה בתורה :

ועי

תוס' סנהדרין (דף ח' ע"ב) דאחא דאמר דאמר ושא"ר כל חייבי מיתות ב"ד (מלבד במסות) אין ממיתין אותן אלא בעדה ועדים והתראה כתבו ז"ל ד"ה בעדה כו' וז"ל ומסית נמי לריך עדה אלא משום דכתיב והגילו העדה ומסית אין מהפכין בזכותו שאין טוענין למסית כו' ועדים והתראה נמי לריך במסית אלא משום שמכחינין לו עדים (אחורי הגדר) וגם אין מתרין בו בפירוש אלא אומרים לו היאך נניח אבינו שבשמים כו' כדמצי' פרק ד' מיתות (דף ס"ז ע"א) עכ"ל. ומבואר בהתראה מסית גם כן איננה בהזכרת אזהרת התורה מלעבוד ע"ז רק אומרין לפניו את האיסור השכלי היאך נניח אלקינו שבשמים כו' ע"ש בסנהדרין (דף ס"ז ע"א) במשנה וא"כ תיקשי ג"כ דא"כ נהרג בזה דילמא לא ידע את האיסור תורה אשר בדבר וע"כ דלא בעי' כלל ידיעת האיסור תורה ומיתשוב ספיר מויד מכח ידיעת האיסור השכלי לבד דהא אין חיוב ב"ד מיתות לשאר חייבי מיתות ב"ד רק דבמסית ליכא חיוב הגלה משא"כ בשאר מיתות ב"ד וכתום הג"ל וכמבואר עוד בסוגי' דסנהדרין (דף ל"ז ע"ב) דרק מידי דהגלה אין נוהגין במסית משום דכתיב לא תחמול ולא תכסה עליו משא"כ בעלם החיוב הרי לריך שיה' מויד גמור וכלל חייבי מיתות ב"ד וע"כ דידיעת האיסור השכלי לבד חשוב מויד גמור ומה שמתירין לשאר חייבי מיתות ב"ד ממקרא הכתוב בתורה הוא רק משום חיוב הגלה [ובכתבי אגדה שלנו כתבאר אללנו ענין הגלה הזאת וארמזו פה בקצרה דלפי שגשג ישראל אלוה משורש התורה לכן בהזכיר לפני' איסור הכתוב בתורה יוכל להיות שיתעורר פנימיות הנפש הטובה באמת ויתחרט ולא יעבור והוא כעין דברי הוזהר ע"כ ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה דהכתוב מתמו' ונפש כי תחטא הרי שמעה קול אלה שמעביעין אותה לפני ירדה לעוה"ז שלא תחטא וזהו ענין הגלה שיש בהתראה זאת ואכ"מ] משא"כ במסית דליכא חיוב הגלה לכן די ידיעת האיסור השכלי לבד וא"כ מבואר מזה דדבר הבטחי ראוי מסבירא ומשכל החלוצי חשוב איסור תורה וכנ"ל :

ועיין

ט"ז יו"ד סי' ל"ט סק"ט שהביא בשם שו"ת מהר"ק שורש קס"ז דאשה שזינתה ולא ידעה האיסור תורה שיש בדבר אסורה לבעלה ע"ש ש"כ טעם לזה משום דכתיב ומעלה בו מעל והרי ע"כ מעלה וסיקרה בבעלה ע"ש ולפי דרכנו הג"ל א"ל לזה דבפשיטות חשיבא מוידה ואין יכולה להתגלל ולומר לא ידעתי שהתורה אסרה לאשה לזנות תחת בעלה כיון שדבר זה איסור שכלי וידיעת האיסור השכלי כידעת האיסור תורה חשוב ואולם לפי המבואר בספרי נשא עה"כ דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי תשעה אשתו וז"ל לפי שהוא אומר כי יקח איש אשה וגו' כי מאל בזה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות וגו' לא שמענו אלא בזמן שיש לו עדים והתרו בה שיואלה ממנו בנט אכ"ל ספק נבעלה כו' לא שמענו ת"ל דבר וגו' ועוד שם עה"כ ואם לא נעמאה האשה וז"ל רש"י אומר לא תעלה על דעתך שהזכות תולה במים המרים אלא אם לא נעמאה האשה ובהורה היא למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר יקח את אשת רעהו לא שמענו אלא בזמן שיש לו עדים והתרו בה שהיא במיתה יש לה עדים ולא התרו בה פטורה מן המיתה הואיל ופטורה מן המיתה תהיה מותרת לבעלה אחרת ספק נבעלה כו' אסורה ק"ו לשנבעלה וודאי כו' עכ"ל ומבואר דלולי שאסרה תורה גם ספק סוטה אז לא היתה יכולה להתגלל ולומר לא ידעתי שיש איסור בדבר [דהתראה מפאת חיוב הגלה הא לא שייך בענין איסורה לבעלה כיון שאיננו עונש מיתה ולא שייך כאן הגלה דהאילו העדה וע' לקח טוב כלל ב'] ואולם י"ל דלולי ההתראה היתה יכולה להתגלל ולומר דהיתה שוגגת לגמרי דהיתה סבורה שהיא בעלה וכדומה ואולם מדברי הספרי מוכח דה' לריך התראה גמורה מן הכתוב שבמורה וגם קבלת התראה כמו למיתה

וכדאמר דה"ל הואיל ופטורה מן המיתה תהיה מותרת לבעלה וי"ל דהוא מטעם מגו ובאתי רק להעיר :

ורגלמדי

האבדך החו"ב מהו' יוסף חיים דוד רייך נ"י מפה הראה לי בס' חמדת שלמה בליקוטי הלכות דשם ש"כ אהך דיבמות (דף מ"ז ע"א) מעשה בנר שבא לפני ר' יהודה א"ל נתגיירתי ביני לבין עממי א"ל נאמן אתה לפסול את עממך ואי אתה נאמן לפסול את בניך וכתבו התוס' דהא דנאמן לפסול אי"ע היינו שאסור בישראלית משום דשויא אנפשי' חד"א והקשה הגאון החמדת שלמה ז"ל שם דמאי שויא אנפשי' חד"א שייך הכא הרי לדבריו הוא עכ"ס והרי אין עכ"ס מלווה שלא לבעול ישראלית וכ' ע"ז וז"ל והי' אפשר לומר דשויא אנפשי' חד"א הוא משום דלפי דבריו אינו ראוי להכשיל בת ישראל (דהוא יש עליו איסור להבעול לעכו"ם) רק לכאורה הא לימא דלפי דבריו הוא עכ"ס ועכו"ם אינו מוזהר על לפי עור לא תתן מכשול דאינו מו' מלווה כו' רק ד"ל דווקא היכא שחזירו יודע שהוא אסור ואפ"ה רוצה לאכלו וע"ז מלווה הישראל שלא ליתן לו וב"כ אינו מלווה אבל היכא שחזירו אינו יודע כלל רק הוא יודע שהוא אסור ונתן לחזירו זה הוא מלך הסבירא אסור ואף ב"כ אסור לעשות וי"ל ראוי לזה ממאי דכתיב בפרשת נדרים ואם אחרי שמעו אישה יניח אותה וגשא עוונה וכ' רש"י דהמכשיל את חזירו נענש עליו כאילו עשהא ולכאורה קשה הרי הוא בכלל לפני עור כו' וז"ל דכיון דהיא סבורה שהפרה שלו מהני ע"כ הוא רק עיקר הגורם ע"כ יש לו נשיאות עון כאילו ה' הוא עושה איסור וחמור מלפני עור דהחם שיקר האיסור עשה אידך כיון שידע שאסור לעשות וזה גלי לן רחמנא כמה שכתב וגשא עונה דהסבירא כך עכ"ל החמדת שלמה ז"ל הלריך לענייננו :

הנה

גם סברת הגאון הג"ל ז"ל דשייך איסור מסבירא ונחשב איסור גמור לא על נד מדת חסידות א"ו דרך המוסר לבד דלישנא דנאמן אתה לפסול את עממך משמעו איסור גמור וכמוכן וגם א"ל דהוי איסור דרבנן דמלבד דאין זה סבירא כלל דמאי שייטי' דאיסור דרבנן הכא הלא איסור דרבנן הוא רק מה שגזרו ואסרו חכמים ודבר זה הרי לא אסרו חכמים רק שהסבירא מחייבת שאין לעשותו וא"כ ממ"נ או שנחשב איסור גמור מדין התורה ולב"כ מדין תורה הב"י שלו או שגם לאיסור דרבנן אין נחשב וכמוכן אלא דגם זולת זה נראה דלא שייך איסור דרבנן בב"כ דאין החכמים אומרים דכריהם לבני נח רק לישראל [ואולם בזה יש מקום עיון וע' ש"ך יו"ד סי' נ"ה ס"ק י"א ע"ש ואכ"מ] :

ואולם

מה שהסיק החמדת שלמה ז"ל לומר דזה כוונת הכתוב וגשא עונה לאשמעי' דהסבירא כך במחברת אין נוח לי דהא בכתובות (דף כ"ב ע"א) פריך ל"ל קרא סבירא הוא כו' וכ"ה בכמה דוכתי וגיה דבדוכתי אחריו מצינו איבע"א קרא ואיבע"א סבירא כבר כתבו. התוס' בשבועות (דף כ"ב ע"ב) ד"ה איבעית דיש דברים שאין הסבירא פשוטה כל כך ולריך הפסוק להשמיענו הסבירא עכ"ל וזה לא שייך כאן דאם אין הסבירא פשוטה עד שגלך הכתוב להשמיענו אותה א"כ שוב לא שייך לומר דהב"כ מוזהר ע"ז שהרי אפשר שאין סברתו מחייבתו את האיסור כיון שאין הסבירא פשוטה וקרא דוגשא עונה אין לו לידע ואפי' יודעו נמי אין נאסר מחמתו כלום דכה"ל לישראל ניתנה ולא לעכו"ם [ואולם גוף פירושו ז"ל בקרא דוגשא עונה שפיר ניתן להאמר דהכתוב משמיענו דאין זה כשאר מכשיל דעלם החטא מתייחס אל העושה ואילו אל הנותן מתייחס רק ההכשלה בחטא דכאן אינו כן רק דמתייחס אליו עלם החטא כאילו הוא עשה את החטא והוא נושא עונה העלמיי לא הכשלת העון לבד והנפקותא שבהיותו נושא עלם העון מובן מאיליו שעונשו ביד"ש גדול יותר מאילו ה' עליו רק עונש הכשלת העון וכמוכן] :

ודע

דעפ"י הדברים האלה יש לספק במ"ש הר"ן פרק בן סורר ויובא בהגהות הש"ע יו"ד סי' קנ"ז סעי' ח' דלאו דלפני עור לא הוי אביזריהו דעכו"ם וכדומה במכשיל לייצוד עכו"ם דהכשלה דבר בפני עמונו הוא. והוא לאו כולל כה"מ

סברא הוא כו' מיהו נלעג' דאפי' את'ל דסברא זו הוי נמי מדאורייתא אפי' אחי שפיר הא דקיי'ל דספק ברכות להקל כו' עכ"ל ז"ל והנה מאי חדית ז"ל לומר דברכות הנהנין הון חיוב דאורייתא יש לדון בו הרבה ואכ"מ ועכ"פ דברי הפני' ז"ל ברור מללו דחיוב סברא הוי חיוב תורה ואיסור מסברא חסוב איסור תורה ובאתי רק להעיר :

שוב הגיע לירי ס' חזקוני עה"ת ורמב"ם בו בבראשית פרה"ה ז' פסוק כ"א וז"ל וא"ת איך נענשו דור המבול מאחר שלא נלטו על המלוות וז"ל יש כמה מלוות שחייבים בני אדם לשמך מכה סברת הדעת אעפ"י שלא נלטו כו' עכ"ל הרי"ך לענייננו ויסר דבריו שם ל"ע עשה ובאתי רק להעיר :

כלל קרב) איסור קל. מנינו לפעמים דחמור לאינשי טפי מאיסור חמור. ע' תוס' חולין (דף ק"א ע"ב) ד"ה היד דהא דאמר דיוה"כ שחל בשבת ועשה מלאכה מיד בשבת ושוגג ביוה"כ לריה"ג פטור ולר"ע חייב ע"ש כתבו וז"ל וא"ת והא לר"ע נמי פטור דהא אינו שז מדיעו דמויד הוא על השבת דחמור דבסקילה וז"ל דאפי' חמור לי' יוה"כ לפי שהוא יום כפרה ומחילה עכ"ל וע"ע פסחים (דף כ"ג ע"ב) בין שאמרו להדליק (ביוה"כ) בין שאמרו שלא להדליק שניהם לדבר אחד נחבוננו וברש"י להפריש עלמו ממשכבי אשה האומרים להדליק משום דאין אדם משמש מטתו לאור הגר כו' עכ"ל ומוכח דאיסור תשמיש לאור הגר חמור לי' מאיסור יוה"כ ואע"פ דאיסור יוה"כ הוא דאורייתא לדעות הסוברים דה' עניינים דאורייתא ואלו איסור תשמיש לאור הגר הוא רק דרבנן לר' הונא בגדה (דף י"ז ע"א) [ע"ש דאמר א"ר חסדא אסור לו לאדם שישמש מטתו ביום שנה' ואהבת לרעך כמוך כו' שמה יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו א"ר הונא ישראל קדושים הם ואין משמשין מטותיהן ביום ומוכח דלר' הונא איסור דרבנן כמו שזמנו של גיד מותר וישראל קדושים נהנו בו איסור] ואפי' חמור לי' איסור אור הגר מיוה"כ ואולם י"ל דגם לר' הונא הוא איסור דאורייתא דרק שזמנו של גיד דאמר וישראל קדושים נהנו כו' הוי רק איסור של מנהג משא"כ כאן שלא הזכיר תיבת נהנו רק ישראל קדושים הן ואין משמשין כו' י"ל דהוא עלש ענין קדושה והוא בכלל עשה דקדושים תהיו ועי"ל דענין הפרישה יותר מפני אור הגר אינו מפאת דהאיסור חמור לאינשי מאיסור יוה"כ רק מפאת שטבע הקדושה של הישראלי מואסת בזה והוא דבר שטבעו אין נותנת לעשותו וע"כ עדיף מאיסור יוה"כ דאינו טבע רק איסור וע' שבת (דף פ"ו ע"א) ישראל קדושים הן ואין משמשין מטותיהן ביום ע"ש דקאי אקודם מ"ת ומוכח ככ"ל דד"ז טבע בישראל לא מפאת איסור דקודם מ"ת הא לא ה' איסור עדיין ועי"ל דכיון דאיסור אור הגר נוהג כל השנה משא"כ איסור יוה"כ הוא רק פעם אחת בשנה ויומא הוא דקגרים לכן יותר יש לחוש ששבת איסור יוה"כ משישבת איסור אור הגר וזה עיקר :

ועי' גיטין (דף כ"ד ע"א) דבאתרי' דר' יהודה חמירא להו שביעית משבת ומבואר ג"כ כנ"ל דפעמים חמור לאינשי איסור קל טפי מאיסור חמור וכהנה עוד בכמה דוכתי וע' שו"ת תרומת הדשן סי' ר"ט וז"ל עוד יש לז להתיר משום דהאיש נשוי הוא כבר ואם ה' מקדש זו שבעל (כלומר אם ה' מתכוון בביאתו לשם קידושין) ה' פוגע בחסר רביו גרשום ז"ל וכה"ג נוכל לומר דאין לחוש שבעל לשם קידושין כדי שלא תהא בעילתו בעילת זנות כו' ומאן לימא לן דהאי איסורא (דבעילת זנות) חמירא לי' דילמא האי חמירא לי' דהך בעילת זנות נמי לאו איסור חמור הוא ואת"ל דחמור הוא מ"מ אשכחן לפעמים דאיסור קל חמירא לאינשי מאיסור חמור דאמרי' בפרק הניזקין באתרי' דר' יהודה חמירא להו שביעית טפי משבת כדמוכח התם אע"ג דיש לחלק בהך סברא מ"מ נראה דבסברא כל דהו דחין להך חזקה אין אדם עושה בעילתו ב"ז בנידון דידן כו' עכ"ל ז"ל :

כה"ת שלא להכשיל בדבר שהוא נגד מלוותיו ית' תהי' איזה מלוה שיהי' וע"כ גם ההכשלה לעבוד עכו"ם אינו ביהרג ואל יעבור כיון דלא חשיבא אביזריהו דעכו"ם רק כשאר מלוה דעלמא ע"ש ועמ"ש בזה בלקח טוב כלל א' בארובה ואולם עפ"י דברי החמדת שלמה הנ"ל דהיכא דהנכשל לא ידע שיש איסור בדבר אז עלם החטא מתייחס למכשיל לא לבד עבירה הכשלה רק נחשב ביד"ש כאילו עשה גוף החטא ונענש על גוף החטא א"כ י"ל דבמכשיל כה"ג לעבוד עכו"ם וכדומה מעבירות שהן ביהרג כו' אי שפיר גם ההכשלה היא ביהרג ואל יעבור כיון דאין זה הכשלה לבד רק גוף החטא מתייחס אל המכשיל מקרא דונשא עונה ונחשב המכשיל עלמו כעובד עכו"ם וא"כ ה"ל שפיר אביזריהו דעכו"ם וכמוכן והוא דין מיוחד ויש לדון הרבה בזה ואכ"מ] :

ואמנם כשאני לעמי נלעג' דא"ל לדון בזה ענין איסור מסברא ולומר שהב"ג מוזהר ע"ז מן הסברא רק דהוא שפיר מו' מלוות ב"ג וזה שהרי הב"ג נלטהו על הדינים ומכלל הדינים הרי הוא שלא יזיק לשום אדם דהמנע ההיזיק לאדם הרי הוא מכלל הדינים הגמוסיים וכמוכן וע' רמב"ן עה"ת בראשית פרה"ה ל"ד פסוק י"ג דמתבאר מדבריו להדיא כן וע"כ במכשיל באיסור והנכשל הרי יענש עליו א"כ ה"ז מוזיק בידים ונודע אומרים ז"ל המחטיו יוחר מהורגו וא"כ שפיר הב"ג מלוה ע"ז בתורת דינים ונהי' דקיי"ל דאין ב"ג מלוה אלפני עור מ"מ בזה שפיר יש לחלק דרך היכא דהנכשל יודע שהוא אסור והוא נותן לו אי' בזה איסור מתורת דינים כיון שביד המקבל שלא לעשותו וידעו את האיסור ואם עושה הרי הוא המזיק את עלמו ואיזה דאפסוד אנפשי' ושפיר אין בזה רק איסור מגוה"כ ולפני עור לא תתן מכשול וזה שפיר לי' ב"ג משא"כ היכא שהמקבל אינו יודע שהוא אסור ואין לו לעלות על דעתו להמנע מן הדבר כלל והנותן יודע שהוא איסור אז שפיר חסוב הנותן מוזיק בידים ושפיר אסור לב"ג מתורת דינים וה"ז דומה לאחד שרונה לקחת סם המות לאכול ויודע שהוא סם המות וקאי בחרי עיברי דנהרא ואומר לב"ג להושיטו לו ד"ל דאין בזה איסור לב"ג שהרי ביד המקבל שלא לאכול את הסם והמקבל הוא שממית את עלמו והנותן רק מסייעו ומכשילו ואין בזה מתורת דין להיות נחשב שהוא המיטו וכמוכן ועל ההכשלה הרי אין ב"ג מוזהר [אם שגם זה אין ברור אללי עדיין אם הב"ג רשאי להושיט הסם בכה"ג דהי' דאין ב"ג מוזהר על ההכשלה בחטא מ"מ ההכשלה וסויע ברליה וז"ל דהוא מאביזריהו דשפיכות דמים כיון שיש לו חלק ברליה וז"ל עלמה ואכ"מ] משא"כ אם אחד יאמר לב"ג להושיט לו איזה מאכל בביתו ידעו שהוא סם הממית והב"ג ידע שהוא סם הממית אז הב"ג המושיט יחשב ממיתו והורגו כיון שאין המקבל יודע להזהר וכו' ממש הוא בענין ההכשלה בחטא דכשהמקבל יודע הוא המזיק את עלמו ומתחייב בנפשו בזהבאו עונש על עלמו ע"י חטאו והנותן הוא רק מכשילו משא"כ אם המקבל סובר שמותר אז הנותן היודע שהוא אסור ושיענש עליו ווראי דחשיב מוזיק ופשוט דזה אסור גם לב"ג מתורת דינים וכנ"ל ובאתי רק להעיר :

והנה יש להביא ראי' לכאורה דאיסור מסברא לא חסוב איסור תורה והוא מודאמר בברכות (דף ל"ה ע"א) בטעם חיוב ברכת הנהנין ע"ש דאמר אלא סברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה עכ"ל הגמ' ואע"פ דברכות הנהנין הם רק דרבנן וא"כ מוכח דאיסור מסברא אינו איסור תורה ואולי הך סברא הוא כו' היינו דסברת חכמת חכמים הקדושה מחייבת קך אכל איננה סברא חילונית פשוטה ואיסור תורה הוא רק כאשר הסברא היא סברא חילונית פשוטה של כל אדם :

ושוב ראיתי בפני' בברכות שם שז' וז"ל גמ' אלא סברא אסור לו לאדם כו' משמע מל' כל הפוסקים דלפוס מסקנא דהכא כל ברכות הנהנין הן מדרבנן לבר בזהמ"ז כו' ולעג"ד לכאורה יש לתמוה דהא בכל הש"ס משמע דמידי דאתיא קסברא הוי מדאורייתא ואדרבה מן"ה הש"ס ה"ל קרא

שד"ת יד הנוד
סימן סב

מקום יט

אלילים של האומות הקדמונים, כי אחת מעצדות האליל פעור היה שינית את ראשו למטה ויגבה אבר המשגל למעלה למולו, וזה יורה שהוא מכניע את מקום השכל למקום התאווה קפח. וזה נראה לפרש מה שצוה הקב"ה ק"ח א"ת ב"ל ראש"י הע"ם והוקע אותם (צמדזר כ"ה ד'), כי ראשים כאלו שהשתעבדו להיות עבדים אל התאווה הגואלה, למה הן, ויותר נכון להסירם ולזרוחם הלאה:

ולתענג צמנוגות בני האדם, כי אוירה היה נקי וזך, ולפיכך היה נקרא נחל שיטים, פירוש נח"ל הוא ארץ מישור (כלשון נחל אשכול), שיטים פי' מיוחד לטיול (כלשון שוטטו בחצרות ירושלים). וכן כתב הרב הקדוש מהר"ם בן עטר ז"ל וישב ישראל בשיטים (צמדזר כ"ה א'), לשון טיולים, כאומרו שטו העם ולקטו, ופרש"י (שם) אין שייט אלא לשון טיול, וזה קיצת ויחל העם וגו', עכ"ל:

(ובבר ידוע צמחם אחד שנשק למלך אחד צרגליו, ואמר כי מי שהולך אחר השכל שצראש נושקים לו צראשו, אבל יען שהמלך הזה נמשך אחר תאוותו ורגליו מוליכין את ראשו, א"כ מגיע הכבוד לרגליו ולא לראשו):

ובזה יוצא לנו מוסר השכל וישימו אל לבם זאת אחינו בני ישראל הנוסעים מדי קיץ בקיינו אל מקומות תענוגות וטיולים אשר שמה יתאספו מכל קצווי ארץ שרים ושרות לטייל ולאכול ולשתות ולהתעולל, יצין המתבונן את המכשלה הצאה מזה, וכל צעל נפש ירחק ממושצי קלי הדעת, ולא יפנה אחר רהצים אוהבי מותרות, וישכן בטת, וה' ינחנו צמעגלי לדק:

(ב) ודע כי זה המקום נקרא שטי"ם היה מקום מיוחד לאסיפת שרי האומות וקציניהם לטייל ולשאוף רוח את, לאכול ולשתות לרוויה

חנוך העניך בהרב רבי יוסף דוד זצוק"ל

סימן ס"ב

בענין חיוב בן נח במצוות שכליות

חקירה ד' — אם חייב בן נח צמנות שכליות שהדעת מחייב לנהוג כן, דנהי דאמרינן שבע מצות נלטו היינו שעל אלה נלטו ואזהרת זהו מיתתן, אבל עכ"פ חוב מוטל עליהם על כל דבר יקר שהשכל האנושי מחייב עליהן, או דלמא לא מצינו שיתחייבו רק בשבע מצות דידהו, ומה שצא צמפורש בש"ס שנהירו, אבל לא זולת זה:

(א) תשובה. כבר כתב רבינו ניסים גאון ז"ל (בהקדמתו לספר המפתח), וזה לשונו, המצות שהם תלוים בצבא וצאובנתא דלצא הרי הכל מתחייבין צהן מן היום אשר צרא אלקים אדם על הארץ ועל זרעו אחריו לדור דורים כל אשר נצרא צלם האדם, עכ"ל. הנה מתבאר דעת הגאון ז"ל שכן נח חייב בכל המצות השכליות, שאף שאין בכלל המצות שמנו חכמים צפרק ארבע מיתות. וכן

קפח. עיינו מה שכתב רבינו בהגהותיו לשו"ע אר"ח סי' ח'.

זה, מפני שכן מתחייב הסברה. וכן כתב הנמוקי יוסף פרק הזהב (צנא מצינא דף מ"ז ע"א), גבי דבר תורה מעות קונה, דלאו מקרא יליף לה אלא מסברה, וסברה היא דבר תורה, עיי"ש. ועיין חוספות שבעות (דף כ"ז ע"ז ד"ה איבעית) שכתבו, יש דברים שאין הסברה פשוטה כל כך לפיכך אינטריין נמי קרא, ויש דברים שהסברה היא פשוטה ואז אין צריך קרא כלל, עכ"ל. א"כ בהכרח שדבר הנלמד מכח השכלי הוא כאילו כתיב בתורה והוא דאורייתא ממשי:

והשרתא נחזה אכן, הנה בדבר שאנחנו למדין מן המקראות אמרינן בכמה דוכתא לישראל נאמר קרא ולא לבני נח, כי התורה ניתנה לישראל ולא לאומות העולם, אבל דבר שהחיוצ צו דאורייתא מלד הסברה והשכל, והדעת יחייב עליו, הרי בזה לא שייך לומר שהסברה לישראל ניתנה ולא לבני נח, לפיכך גם בני נח מצווין צו וחייבין עליו, ועל כן שפיר כתב רבינו ניסים ז"ל שכל דבר התלוי באוצנתא דלצא כבר הכל מתחייבין צו, כלומר מחייבים צו מדאורייתא חיוצ גמור, וזה ברור:

(ובדברי רבינו ניסים ז"ל שמעתי לתרץ קושיית החוספות פ"ק דסנהדרין (דף ז' ע"א ד"ה אלא), באותה שאמרו תחלת דינו של אדם על דברי תורה, שזה קוטר מה שאמרו פרק כמה מדליקין (שם דף ל"א ע"א) ששואלין אותו מתחלה נשאת ונתת באמונה. אבל הענין הוא שמתחלה מעמידין אותו למשפט אם השלים חובותיו שנתחייב בהן מלד שהוא אדם דברים שהן מלד הסברה שנתחייב בהן מיום צרוא אלקים אדם על הארץ, כדברי ר"ן גאון ז"ל ואז השאלה הראשונה היא נשאת ונתת באמונה. ואחרי כן מעמידין אותו לדין אם השלים חובותיו שנתחייב בהן מלד שהוא ישראל זרע עם סגולה ועמדו אצותיו על הר סיני, ואז השאלה הראשונה על דברי תורה):

כתב רבינו הרוקח ז"ל (סימן ס"ו) בני נח חייבין על הצדקה ועל הלווייה ועל לקט שכחה ופיאה, והעונש יד עני לא החזיקו, ועל הידור זקן, ועל עשיית מעקה, עכ"ל. וכן כתב רבינו הרשב"ם ז"ל פרשת תולדות (בראשית כ"ו ה'), שחימוד והכנסת אורחים וכיוצא היו נוהגין קודם מתן תורה מפני שהם שכליים, עכ"ל. וכן כתב החזקוני פרשת נח פסוק ויגוע כל בשר (שם ז' כ"א), וא"ת איך נענשו מאחר שלא נטווו על המצות, ויש לומר שיש כמה מצוות שחייבים לשמורן מכח סברה הדעת אע"פ שלא נטווו, עכ"ל. הנך רואה דעת הקדמונים ז"ל שהדברים שהדעת מכרעת עליהם והם שכליות גם בני נח מצווין עליהם אפילו שאינן בכלל מצות בני נח. והנה לכאורה צריך עיון איה ואיפה מקור הדבר הזה מן הש"ס, כי בטח לא מלצם הוציאו מילים למדש דבר שאין לו שורש בתלמוד, ואמרתי אלכה לתור מאין הוציאו את הדבר הזה:

(ב) ואשר אנכי אחזה יצא לרבינו ניסים גאון ז"ל וסייעתו דבר זה מש"ס פרק האשה שנתארמלה (כתובות דף כ"ז ע"א) מנין להפה שאמר הוא הפה שהתיר שנאמר את צתי נתתי לאיש הזה וכו', ומקשה למה לי קרא סברה הוא וכו'. וכתב הפני יהושע ריש פרק כיצד מצרכין (ברכות דף ל"ה ע"א ד"ה אלא סברה הוא) שמכמה דוכתי צ"ס מוכח להדיא שכל דבר שהסברה מחייבת אותו הוא דאורייתא ממשי, דאל"כ מאי מקשה הש"ס למה לי קרא סברה הוא, הרי אינטריין קרא כדי שיהיה מדאורייתא, אלא על כרחך דכל מידי דאחיא מכח סברה היא חוב גמור על האדם מן התורה ממשי, ולפיכך שוב אין צריך קרא כיון שממילא הוא דאורייתא ממשי. ובאמת שכן מצינו בפרק בן סורר (סנהדרין דף ע"ד ע"א) דאמרין גבי שפיכת דמים מנלן דיהרג ואל יעבור, ומשני סברה הוא וכו', עיי"ש. הרי שדבר הנלמד מכח הסברה הוא חוב גמור על האדם, וצריך למסור נפשו להריגה בשביל

(ואין להקשות לשיטת רב ניסים גאון ז"ל, א"כ למה נטוו בני נח בכלל השבע מלכות גם שכליות כגון באזהרת גזל ובאזהרת דינין וכיוצא, ורי בלא"ה מחויבים ועומדים בהם מפני שהשכל חייב אותם והם דברים התלויים באובדנותם, לזכור לא קשיא שהרי נפקותא גדולה יש במה שננטוו ענין אזהרתן זה מיתתן דלא שייך רק באותן דברים שננטוו בהן והזהירו עליהן, אבל לא במה לא בא עליהן אזהרה ולא נטוו בהם, וכן יש נפקותא אחרינא:

הנה הרמז"ס ז"ל פרק השמיני מהלכות מלכים (הלכה י"א) כתב, וזה לשונו, בן נח שעשה צוה מפני הכרע הדעת ולא מפני שצוה בהן ה' ינו מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם, עכ"ל. וקורו ממדרש שוחר טוב קפ"ט, א"כ היה לורך צוה אותם במצוות אלה למען יעשו מפני צו קב"ה. ולקמן אבאר היטב ההבדל בין עושה מפני כרע הדעת האנושי והכרע ההנהגה החברתית המדינית, ובין עושה דבר זה כדי לקיים מצות המלך מי שאמר והיה העולם:

(וראיתי להגאון זל"ח בריש פרק כיצד מצרכין (ס), שכתב להשיג על מה שכתב פניי שכל דבר שהוא מסבא הוא דאורייתא מש, וזה לשונו, ואם הדבר כן, לחנם נכתבו בתורה להמנות שכליות כיון שהן בלא"ה דאורייתא ממש, עכ"ל:

אני אומר שתירוצו קושייתו מצוה במשנה מכות (דף כ"ג ע"ב), אר"ם בן עקשיא רצה הקב"ה כות את ישראל לפיכך הרצה להם תורה ומצות, וירשו הקדמונים ז"ל שיש כמה מצות שבלאו הכי יו עושים אותם כגון אכילת הדם שבלאו הכי היו

פורשין ממנו מפני שנפש של אדם קלה בו, וי שאר מצות שכליות שהיו יודעין מלד הצינה והדענו אלא שרצה הקב"ה לזכות את ישראל שיקבלו שכ המצות כמלוא ועושה, דגדול המצוה ועושה מן שאינו מצוה ועושה, אלה הדברים ז"ל. (ולקמן אבאר שיש הבדל בין מחויב ועושה, ובין מצוה ועושה):

ובן כתב רבינו הרשב"ץ ז"ל בפירושו על ההגדו וזה לשונו, שאלה, אם המשפטים המה שכלי א"כ גם אם לא נאמר בתורה היה השכל מחייב אותם ולמה נטוונו בהם בתורה ה'. תשובה, זו שאלת החכם כי ישאלך בן מחר לאמר מה העדו והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אהב (דברים וא"ו כ'), כלומר למה צוה אהבם א בהמשפטים. והתירוצו מצוה בסיפא דקרא ואמר לבן וגו' ואותו צוה ה' לעשות את כל המצוה הזאת כאשר ציונו (שם כ"א-כ"ד), כלומר לפי נטוונו עליהם בתורה כדי שנעשה מלד מצוות ה ית' ולא מלד השכל לבד, דגדול המצוה ועושה וכו עכ"ל הרשב"ץ ז"ל. הרי להדיא שתירוצו בדבר קושיית הנ"ל הנ"ל. ולמען שלימות הענין אעתי פה מה שכתבתי בחידושי אגדה שלי לבאר סיפ דקרא הנזכר שסיים הכתוב ויצונו ה' לעשות וג לטוב לנו כל הימים, וזה לשוני:

(ה) **הנה** ציור ענין גדול המצוה ועושה משאוי מצוה ועושה, פירש רבינו הריטב"א ז" צחידושו סופ"ק דקידושין (דף ל"א ע"א ד"ה דאמ רבי חנינא) בשם הרמב"ן ז"ל שמי שהוא מצוה הו זה קיים גזירת מלך ולפיכך שכתו הרצה מאוד, אז לא מי שאינו מצוה ועושה, הרי לא קיים צו המלך עכ"ל:

ט. עיין בספר הליקוטים שבסוף ספר הרמב"ם מהדורת הרב שבתי פרנקל אריכות הדברים במקור דברי הר"מ הללו.

נערכת כפי תכלית, והרי תכלית העשייה הוא הקצ"ה שאין לו גבול ואינו זמני, והבן:

אבל אם איש ישראל עושה עצירה כגון צעניני ממונות ומקח וממכר, או צעניני עריות וכדומה, כאשר נציג לפנינו את תכלית המפעל הרע הזה נמצאנו כי תכלית הפעולה הוא עצמו היינו גופו וגווייתו הצרירי, כגון הפרוץ צעריות הלא כוונתו למען תתענג גופו הצרירי בתענוג המשגל, וצעניני הממונות אם יגנוז או יגזול או יאנה הלא כוונתו למען יהיה לו לחם לאכלה, או צעזור יוכל לסבוא ולזולל כאוות חמדתו, או יעשה עם המעות אשר ירוויח צעצירה שאר דברים אשר הגוף החומרי נהנה מהם, א"כ הרי הגוף הגשמי שלו הוא תכלית עשיית העצירה, וא"כ איך תוכל לשפוט צעד המפעל הזה עונש נכחי צלי קץ, הלא כל הפעולה נערכת כפי תכליתה, והרי הגוף עצמו שהוא תכלית הפעולה, הנהו מוגבל בזמן וחרוץ ימיו, רוח עצרה זו ואינו ימולל ויבש כעפרא דארעא, לפיכך אמרו חכמים (שבת דף ל"ג ע"ב) שמשפט רשעים שנים עשר חודש, היינו עד שיצלה הגוף באדמת הארץ ויתבטל מציאותו, ויתבטל תכלית המפעל ממילא תבטל הרישימו שעשתה פעולה העון, ויעצור ואינו והיה הכל כלא היה:

אכן זהו רק צמומר למיאצון שכוונתו אך להנאת הגוף, אבל מומר להכעיס הנפש אשר תעשה ציד רמה להמרות את אלקי ישראל, א"כ תכלית עונו הוא הקצ"ה, אמרו צפרק קמא דראש השנה (דף י"ז ע"א) גיהנם כלה והן אינם כלים, כלומר עונשם נכחי, מפני שתכלית עונם הוא ה' יתברך הצלתי בעל קץ והצלתי מוגבל בזמן קצ:

ולמען תבין עומק דבריו הקדושים מוכרח אני להקדים איזה הקדמה, ואז תשכיל ותבין כי עמקו מחשבותיו. הנה הרב מהר"י אלבז ז"ל בספר העקרים (מאמר רביעי, פרק ל"ו), חקר צענין גמול הנפשי לעתיד על הטוב ועל הרע, כי הנה אם שורת הדין הוא שגמול האדם צעד מפעלו יהיה עולמי צלי קץ, א"כ גם גמול המעשים הרעים יתחייב שיהי' עולמי ונכחי, ואם שורת הדין נותן שגמול המפעל יהי' זמני כלומר מוגבל עד זמן קצוב, א"כ גם שכר הטוב על המצות יחויב להיות מוגבל עד עת קצוב, ומדוע צאה אלנו הקבלה מדור דור שמשפט רשעים צגיהנם יש לו זמן קצוב, ושכר הצדיקים צגן עדן הוא נכחי היותם יושבים ומתענגים נח מהדר זיו אורו יתברך צלי הפסק וצלי קץ:

ואומר אני טעמו של דבר, דהנה ידוע האי כלל דכ"ל לן הרב הגדול מהר"י ערמאה ז"ל בספרו עקידה (שער מצא שערס, ובפרשת בשלח), כי כל פעולה נערכת כפי תכליתה, וכל דבר נידון ונשפט כפי נקודת המרכז התכליתי שלו, וכפי תכלית המעשה כן ערך המפעל. והשתא נחזה אנו הן אם איש ישראל עושה מצוה ממצות התורה יושב בסוכה אוכל כזית מצה לוקח ארבעה מינים, הנה הלא תכלית מפעלו הוא לעשות רצון צוראו ונחת רוח לפני מי שאמר והיה העולם, נמצא עשייתו קשורה צמאמר המאציל העליון, ומתאחדת צרצון האין סוף צציווי הקצ"ה הצלתי מוגבל שאמר ונעשה רצונו, ובהיות שכל פעולה נערכת כפי תכליתה, והרי דיבורו של הקצ"ה הוא צחינת אין סוף ורצונו מתפשט והולך לאין חקר, לפיכך גם שכר עשיית המצוה וגמול המפעל אין לה גבול וקצה, כיון שהוא

העגל שאמר משה להקב"ה אנא חטא העם חטאה גדולה וגו' עיי"ש ודפח"ח ושפתים ישק.

קצ. עיין מה שכתב רבינו בספרו עיר חנוך על התורה פרשת כי תשא, לפרש ע"ד הנ"ל כמין חומר, בפרשת חטא

ועתה תחזקו, הנה ידיעת ההפכיים שזה, והנה כמו שיש הצדל צין עושי עזירה, אם כוונתו להמרות מאמר המלך יתצרך שמו, או אינו מתכוון להפיר ציווי הקצ"ה, כן יש הצדל בעושי מצוה אם כוונתו לקיים דבר ה' ולעשות גזירת המלך הקצ"ה, או אינו מתכוון לעשות גזירת המלך ציווי הקצ"ה, כי העושה כוונה לקיים מאמר המלך ה' יתצרך שמו, א"כ תכלית מפעלו קשור בדבר ה', ולעשות רצונו נפשו חפילה, ומפני שהקצ"ה הוא נחתי א"כ גם המפעל שהוא נערך כפי התכלית נעשה עולמי, ומתאחד כדיצורו של הקצ"ה ברצון המאציל העליון שהוא אין סוף:

אבל העושה מפעל טוב עבור קיום התצורה האנושית, אף כי גם זאת יפה היא, והשכל הישר מחייב להנהיג האדם צדק וצמט, ולעשות צדקה וחסד איש עם רעהו, אף כי טוב עשה בעמיו וישר כחו וחילו, אבל צהיות כי באופן זה תכלית המפעל הטוב ההוא ערוך רק עבור טוה צני אדם שוכני צתי חומר, לפיכך צהכרח שכרו יהיה רק זמני ולא נחתי, כיון שכל פעולה נערכת כפי תכליתה, והרי תכלית עשייתו ומפעלו הטוב המה צני אדם גם צני איש, ואך לטוהתם הוא מתכוון, והרי האדם עצמו שהוא תכלית מפעלו אינו נחתי, כי עוד מעט כצגד יצלו וכעשן יוכלו:

והן המה דצרי הריטצ"א ז"ל צסם רציו הרמצ"ן ז"ל דלפיכך גדול המצוה ועושה ממי שאינו מצוה ועושה, שהמצוה ועושה הרי כוונתו לקיים דבר ה' גזירת מלך, ופעולתו נקשרת צמאמר יוצר צראשית, ונשאררת רשימת פעולתו הטוב לעד ולעולמי עולמים, מה שאין כן האיני מצוה ועושה וכו':

ובזה יתצארו הכחוצים הנזכרים למעלה, ואותנו צוה ה' לעשות הדצרים האלה כאשר ציונו,

ופירש הרצצ"ן ז"ל שזכרנו למעלה שהכוונה כדי שנעשה מצד ציווי ה' ולא מצד השכל לצד דגדול המצוה ועושה וכו', לפיכך מסיים הכחוצ וצונו ה' לעשות וגו' לצו"ב לנ"ו ב"ל הימ"ם, כלומר שאם היינו עושים מצד השכל לצד אז היה השכר צלתי נחתי, אבל אחר שנצטוונו מה' אז תכלית המעשה לקיים מאמרו של יוצר צראשית ית"ש, ושוצ שכר המצוה הוא עולמי, וז"ש לטוב לנו כל הימים, והצן:

שוב מצאתי לחמי זקני הגאון בספרו הנחמד 'ישמח משה (פ' וצא), שכתב ענין גדול המצוה ועושה וכו', וזה לשונו, דהנה אם עושה רק עפ"י השכל א"כ הרי אינו יכול לתקן יותר ממה שהשכל מגיע, אבל העושה מצד ציווי ה' ית"ש א"כ שורש הדבר הוא דבר ה' ומתקן צשמים ממעל גצוה מעל גצוה, כי כל דבר אי אפשר לעלות מעלה משרשו, ואם שרשו ממקור השכל האנושי אי אפשר לו לתקן למעלה מזה, עי"ש. והמעין יראה שדצריו הקדושים כלולים דצברי הריטצ"א צסם רציו הרמצ"ן ז"ל שזכרנו, והדצרים עמוקים אי אפשר לצאר הכל עלי גליון:

עתה שוצ נשוצ לעניינו, דשפיר מיושצ קושיית הצל"ח שהקשה אם סצברא היא דאורייתא למה נצטוונו על זה צתורה, דניהי דסצברא דאורייתא אבל עכ"פ לא הוי אלא מחוי"צ ועושה, אבל לא מצוה ועושה, ואי אפשר לו לעשות על כוונת המצוה, אבל מי שהוא מצוה ועושה, א"כ עושה על כוונת המצוה, כמ"ש חותני זקני שם, לקיים גזירת מלך, ואז נעשית פעולתו נחתי, כי יש הצדל צין מחויצ ועושה, וצין מצוה ועושה, והצן כי זה ענין עמוקצא:

ועוד יש לתרץ קושיית הצל"ח על פי מה שכתבו המוספות צפסחים (דף ז' ע"א ד"ה המיה),

לפעמים מנינו שצא הכחוצ להודיענו שכן הוא
דעתם של בני אדם וסברתם, אף דלא נריך קרא,
עיי"ש. ועיין תוספות עבודה זרה (דף יו"ד ע"ז
נ"ה סד קטיל) דגם צנני נח שיך הך דהבא להרגך
השכם להרגו, אף דהאי קרא דילפינן זאת מיניה

בגמרא לא כתיב רק צישראל, אצל כיון שהוא מילתא
דסברא שייכא גם צנני נח, והדברים עתיקים:

פה סיגנט תרס"ג לפ"ק,

חנוך העניך

בחרב המפורסם בשם טוב רבי יוסף דוד מסאסוב

* * *

לפי"ז אין לתמוה למה צייתה התורה דברים שכליים, כי
יסודם ושורשם גופא מה שהם שכליים הוא מפני שכן
צייתה וכך נאמרה בתורה ולולא כן לא היה הדבר ההיא
שכלי. וזהו גם ביאור במה שכתבו הפוסקים דסברא
דאורייתא היא וכמ"ש רבינו, דכיון דשורש כל הסברות
ההגיונות בהנהגת עלמא הדין שורשם בתורה דמהתורה
נדרכה ותוכננה הנהגת וקיום העולם, לכן הוי דינו דאורייתא,
ודו"ק. ולפי"ז גם יתיישב מה שהקשה רבינו למעלה בסי'
נ"ט (אות ג') שאם בתוליה חוזרין עד ג' שנים הוי דבר
טבעי למה באה לנו הקבלה בזה הלכה למשה מסיני ע"ז
ועיי"ש שהקשה עוד משאר מקומות. אולם לפי הנ"ל
דהנהגת העולם והכי נמי טבע העולם מתנהגת לפי מה
שכתוב בתורה דהרי אסתכיל באורייתא וברא עלמא, ולכן
באה לנו הקבלה למשה מסיני מפני ששם הוי מקור ומוציא
טבע הויית הדברים בסדר זה, ודו"ק.

קצא. קושיית הצ"ח זצ"ל יתיישב היטב על פי יסוד
מוצק שביאר הגר"ח מבריסק, בהא דמצינו בזה"ק (ח"ב
דף קס"ח ע"א) אסתכל באורייתא וברא עלמא, דהיינו
הנהגת וקיום העולם הוא לפי מה שנאמר בתורה. דהנה אנו
רואים לפעמים שחוקי התורה מתאימים להנהגת העולם,
ולדוגמא שפירות דמים גניבה וגזילה וכיוצא בהן, שמביאות
ומסבבות חורבן לעולם. ולאידך גיסא כנגדן מצינו מעשים
טובים שמקיימות את העולם כולו במהותן, כמו צדקה
פריקה וטעינה וכיו"ב. וכיון שכן אפשר ונדמה שלכן אסרה
התורה את הראשונות וחייבה את האחרונות כדי לקיים את
העולם בסדר נכון. וביאר הגר"ח דלא כן היא האמת ונהפוך
הוא, רק משום שכתוב בתורה לא תרצח הפכה הרציחה
למעשה חורבן, בדיוק כמו בצדקה, אשר רק מחמת ציווי
התורה נעשית היא פעולה של קיום לעולם. וזהו מ"ש
בדברי הוזה"ק אסתכיל באורייתא וברא עלמא, שהתורה היא
המדריך ושורש ההנהגה לקיום העולם, עכ"ד.